

Урок в 10 класі «Наш край - Богодухівщина під час голодомору 1932-1933рр. в Україні.»

Передмова

Шкільними програмами з історії України передбачено у 7 - 11 класах вивчення історії краю з найдавніших часів і до наших днів. Місцевий матеріал став невід'ємною частиною під час вивчення вітчизняної історії.

Історичне краєзнавство - це не самостійний предмет шкільного вивчення, а принцип навчання й виховання на місцевому матеріалі. Краєзнавча робота дає найбільший педагогічний ефект тоді, коли вчитель не обмежується передачею , готових відомостей, а й організовує учнів на самостійний пошук краєзнавчих знань, заохочуючи застосування цих знань під час вивчення курсу вітчизняної історії. Цим забезпечуються широкі можливості для самостійної діяльності учнів, пошуку, дослідження і навіть відкриття.

Дуже важливе значення має взаємозв'язок теоретичної і практичної роботи учнів. Зрозуміло, що навчання історії не можна звести до запам'ятовування. Лише урок із використанням у його рамках активних та інтерактивних форм навчання може зробити навчання по-справжньому цікавим і творчим процесом.

Головним засобом упровадження інтерактивних технологій є навчання в малих групах учнів, об'єднаних спільною метою, та робота в парах. Педагог виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. При організації навчання історії все частіше звертаємося до використання проблемних завдань. Найпоширеніші технології опрацювання таких питань: судове слухання, ток-шоу, дискусія, конференція, дебати, метод «Прес», «Обери позицію» тощо.

Один із методів інтерактивного навчання - конференція, пропонуємо далі в розгорнутому конспекті уроку «Наш край - Богодухівщина під час голодомору 1932- 1933рр. в Україні». Переконані, що програмні питання, за якими вивчався не тільки матеріал підручника, але й дійсність, що оточує учнів, засвоюються значно міцніше.

СЕРТИФІКАТ

на публікацію матеріалу в журналі
«Відкритий урок: розробки, технології, досвід»

НАЗВА МАТЕРІАЛУ

Розробка уроку «Наш край - Богодухівщина під час Голодомору 1932-1933 років» з історії України в 10-му класі

АВТОР

Кишиченко Людмила Миколаївна, учитель історії.
Богодухівський ліцей № 3 Харківської обл.

АНОТАЦІЯ

План-конспект уроку на заявлену тему, мета якого - удосконалити загальнонавчальні вміння: працювати над доповіддю, виступати з повідомленням, вивчати додаткову літературу, формулювати та задавати питання, доповідати чи виступати в ролі опонента; узагальнити та систематизувати вивчене про Голодомор 1932-1933 рр. на Богодухівщині

ПУБЛІКАЦІЯ

Робота публікується у № 04/2015 (квітень 2015)
журналу «Відкритий урок: розробки, технології, досвід».

Головний редактор
ТОВ «Видавництво «Плеяди»

Олег Іванов

ВИДАВНИЦТВО

ПЛЕЯДИ

ЖУРНАЛ «ВІДКРИТИЙ УРОК: РОЗРОБКИ, ТЕХНОЛОГІЇ, ДОСВІД»

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 21853

Докладніше про журнал на www.osvita.ua/publishing
e-mail форуму: forum@osvita.ua
тел. (044) 200-28-38

Тема уроку: Наш край - Богодухівщина під час голодомору 1932-1933рр. в Україні.

Мета уроку: - визначити суть, причини та наслідки голодомору 1932-1933рр.;

- удосконалювати загальнонавчальні вміння: працювати над доповіддю, виступати з повідомленням, вивчати додаткову літературу формулювати та задавати питання доповідати чи виступати в ролі опонента;
- узагальнити та систематизувати вивчене з теми на фактичному матеріалі про Голодомор 1932-1933рр. на Богодухівщині;
- розвивати логічне мислення, уміння виділяти головне, узагальнювати факти та події;
- залучити учнів до пошукової роботи(збір спогадів очевидців);
- виховувати почуття патріотизму, поваги до людей, які пережили складні періоди української історії, громадянську свідомість.

Тип уроку : урок узагальнення та систематизації знань на місцевих матеріалах.

Форма уроку : учнівська конференція.

Міжпредметні зв'язки: українська мова та література, всесвітня історія, правознавство.

Рекомендації щодо підготовки уроку.

Учитель заздалегідь (за 1-2 тижні) ознайомлює учнів із темою та змістом конференції, формує групи, розподіляє обов'язки між учнями. У ході підготовки учитель надає допомогу учням у пошуку літератури, свідків подій та інших джерел інформації. Складається план роботи, основні запитання очевидцям, запитання опонентів, якщо такі передбачаються.

Перед конференцією проводиться консультація, щоб перевірити готовність кожного учня, виправити недоліки.

Клас об'єднується у 7 груп:

група 1 - «мовознавці-літератори»: доповнюють відповіді однокласників уривками віршів місцевих поетів, з літературних творів, дають мовну характеристику слів «голодомор», «голокост»;

група 2 - «дослідники-історики»: працюють із письмовими джерелами(статті в газетах і журналах, монографії з даної теми), шукаючи в них відповіді на поставлені питання;

група 3 - «пошуковці»: знаходять очевидців подій, спілкуються та записують спогади свідків;

група 4 - «архівісти»: підтверджують факти документами, статистичними даними;

група 5 - «фотокореспонденти»: підтверджують факти фотокартками;

група 6 - «правознавці»: на підставі коментарів до вже існуючих правових документів доводять, що голодомор був злочином держави проти народу;

група 7 - «опоненти»: спростовують з позицій тогочасної влади факт існування штучного голоду та причетності до його організації комуністичної партії.

Епіграф до уроку: Пекельні цифри та слова

У серце б'ють, неначе молот.

Немов проклятий ожива

Рік тридцять третій.

Голод...Голод...

У люті сталінській страшній

Тінь смерті шастала по стінах.

Сім мільйонів (Боже мій!)

Недолічила Україна.

Хід уроку.

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель.

Від Голодомору, який нищив українське село у 1932-1933рр., нас віддаляє 82 роки. Ця подія назавжди залишиться в пам'яті українців однією з найстрашніших сторінок нашого минулого. Воно назавжди вкарбувалася у генетичну пам'ять українського народу, хоч немало людей про неї воліють не згадувати через її за політизованість. Але в той же час Голодомор-це

історичне явище, яке відбувалося у конкретний час, у конкретному місці і є наслідком дій конкретних осіб.

Житницею називали Україну впродовж багатьох століть. Але похижацьки грабуючи її, не давали жити. 1933 рік став найчорнішим у літописі багатостраждальної української землі. У світовій історії не зафіксовано голоду подібного до того, що випав на долю України - однієї з найродючіших країн світу.

Що ж криється за страшним змістом слова «голодомор»?

III. Вивчення та усвідомлення нового матеріалу.

Учень-мовознавець. Працюючи з довідниками та словниками радянських часів, я так і не знайшов тлумачення слова «*голодомор*».

Є лексема «голод», яка трактується як відсутність продуктів харчування у зв'язку з неврожаєм або іншим стихійним лихом.

Є слово «*голодування*» - випробування голодом упродовж довгого часу або вкрай погане харчування.

Отже, «*голодомор*»- поняття зі всіх боків складне за суттю, і за змістом, і як словниковий термін. З погляду граматики воно складається із двох слів: «*голод*» і «*морити*», буквально означає «*морити голодом людей*». Яке глибинне значення криється вже в одній назві того, що спіткало Україну на початку ХХ ст.!

Проблемне запитання учням

- Як ви гадаєте, чому майже до початку 90-х років ХХ ст. поняття «*голодомор*» було відсутнє у словниках та довідковій літературі?

Учень - «дослідник-історик». Про голод 1933-го в Радянському Союзі можна було говорити тільки пошепки. Навіть у післявоєнні роки такі розмови кваліфікувалися як антирадянська пропаганда. Влада реагувала на них дуже гостро, запроторюючи сміливців до таборів ГУЛАГу.

Від самого початку, тобто від зими 1932-1933 років, Й.Сталін опустил над голодом завісу мовчання. Про нього не можна було зрадувати навіть у документах ЦК ВКП(б), хоч ті, незалежно від змісту, мали гриф «цілком

таємно». Коли компартійні чиновники торкалися ситуації на селі, що склалася навесні і влітку 33-го, їх думки вилучалися із загальної документації і переносилися до «особливої папки». Тема голоду заборонялася з однієї причини, бо будь-яке обговорення неминуче ставило питання: чому голод виник? Вважався він неіснуючим тому, що був застосований державою як каральний захід.

Про голодомор не дозволялося згадувати 55 років поспіль. Навіть у сім'ї неохоче розповідали про пережите, щоб дитина не повторила почутого при чужих.

М.Хрущов наважився заговорити про державний терор тому, що у боротьбі за владу Й.Сталін винищив мільйон членів власної партії. Однак Великий голод 1933 року замовчувалося. Було зрозуміло, що відповідальність за голодомор ляже на державну партію.

Перша публічна згадка радянських властей про голодомор - абзац у доповіді першого секретаря ЦК КПУ В.Щербицького, виголошеній у грудні 1987 року у зв'язку з ювілеєм УРСР. Перший секретар зважився тоді на кілька фраз про викликаний нібито неврожаєм голод у 1933 році, хоч за два місяці до того М.Горбачов оминув цю тему у доповіді, присвяченій 70-річчю радянської влади. Причини відвертості В. Щербицького полягали ось у чому: у Вашингтоні почала друкувати свої висновки комісія Конгресу США щодо голоду 1933 р. в Україні. Визнання або невизнання факту голодомору ставало для них лакмусовим папірцем в оцінці гучних фраз про «нове мислення» і «перебудову». Йшлося про те, чи можна взагалі вірити словам М.Горбачова. Вимушена згадка В.Щербицького про голод 1933 року дозволила історикам серйозно зайнятися вивченням цієї «білої плями».

Його наступник В.Івашко зробив ще один крок до істини про те, голод спричинений надмірними хлібозаготівля ми(яку 1946-1947 рр.). Він навіть дозволив публікацію у вересні 1990 р. сенсаційної книги «Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів». Документи з партійних архівів, опубліковані в цій книзі, давали можливість підійти до розуміння істинної причини голодомору.

Отже, завдяки зусиллям українських і зарубіжних істориків голодомор перестав бути «білою плямою» нашої історії.

Учитель. Отже, сьогодні ми розглянемо наступні питання:

1. Чому голод називають штучним, якщо в 1933р. дійсно були несприятливі кліматичні умови?
2. Чи можна голод 1933р. вважати геноцидом проти українського народу?
3. Чому партійні та державні діячі «не помічали» голоду в Україні ?

На нашій конференції присутні «опоненти»- представники влади, які вважають, що на них звели наклеп і хочуть переконати в цьому присутніх.

«Опонент». Політика колективізації, що була спрямована на створення рівних умов господарювання для всіх верств сільського населення шляхом створення колективних господарств, нашою хнулася на протистояння найбільш заможної частини селянства-куркулів з їхніми приватновласницькими переконаннями. Вони підбурювали своїх односельців не вступати в колгоспи, чинити опір владі, приховувати від обліку реальні розміри врожаю, ховати зерно. У зв'язку з цим посівна кампанія 1932р. була проведена на низькому рівні. До 20 травня було засіяно трохи більше половини всіх запланованих площ. Унаслідок неякісної обробки пропасних культур частина посівів загинула. До того ж південні області України, які традиційно давали значну частину хліба в «українській коровай», охопила посуха. Ситуацію ускладнювала безгосподарність у деяких колгоспах, де вплив куркулів був значним. Вони підбурювали селян приховувати власне зерно, заважали ефективній роботі колективу. Вважаю, що голод 1933р. був результатом несприятливих кліматичних умов, а також неспроможності більшої частини селянства працювати не тільки для власних потреб, а й для потреб суспільства.

Учитель. Чи переконав нас «опонент» у тому, що голодомор був наслідком несприятливих умов?

Група дослідників -«істориків», спираючись на матеріали підручника та досліджені джерела, сформулювали такі запитання:

1. Основні причини голоду?
2. Які факти свідчать про організований характер голодомору 1932-1933рр.
3. Як чинився голодомор? (Спогади очевидців)

«Дослідники-історики». Причини голодомору 1932-1933рр.:

1. Головна причина - аграрна політика, яку здійснювала ВКП(б):
  - а) суцільна колективізація, яка призвела до різкого падіння с/г виробництва;
  - б) примусова, фактично безкоштовна праця призвела до різкого падіння продуктивності праці;
  - в) масовий виїзд селян до міст у пошуках кращої долі;
  - г) відновлення продрозкладки;
  - д) у разі заборгованості селянин замість хліба, за постановою РНК УСРР від 20.11.1932р., мав сплатити «натуральні штрафи».
2. Неприятливі погодні умови:
  - а) посуха 1932р.;
  - б) фізично знесилене селянство не здатне було вчасно і швидко провести посівну кампанію 1932р.
3. Відсутність законодавчої бази, яка б захистила щойно утворені колгоспи від сваволі центральної та місцевої влади:
  - а) потрібен був статут колгоспів;
  - б) у с/г не вистачало кваліфікованих фахівців.
4. Створення надзвичайної комісії з вивезення хліба з місцевостей, де голодували люди.

Група «архівістів» . Працюючи над цією темою, ми ознайомилися з багатьма документами, статистичними даними і дізналися наступні факти.

Голодомор - геноцид здійснювався за допомогою тотального державного терору. Основними складовими цього терору були;

- насильне вилучення всіх продуктів;
- блокада голодуючих мешканців окремих територій та всієї України.

Спершу проводилось насильницьке вилучення всіх продовольчих

запасів. Знаючи про кризове становище в Україні, де вже з осені 1931 р. відчувався голод, влада в липні 1932 р. ухвалює завідомо нереальні до виконання плани хлібозаготівель. Фактично було створено умови для того, щоб вилучити усі запаси зернових, до того ж влада застосовувала додаткові каральні важелі за нібито невиконання плану.

7 серпня 1932 р. прийнято Постанову «Про охорону соціалістичної власності», яка отримала назву «Закону про п'ять колосків». За цією постановою засуджували навіть дітей, які підбирали колоски пшениці на вже зібраних полях.

Восени 1932 р. в Україну направляють спеціальну комісію на чолі з В.Молотовим, тодішнім головою союзного уряду, для посилення хлібозаготівель. Під тиском цієї комісії в листопаді 1932 р. запроваджуються натуральні штрафи. Якщо селянин чи колгосп не виконав план здачі зерна, у нього забирали все.

Наприкінці грудня 1932 р. із колгоспів примусово вивезено все зерно, в тому числі і т.зв. посівні фонди. Люди розуміли, що навіть тим, хто переживе голодну зиму, сіяти навесні не буде чим.

Для посилення тиску влада вдається до блокади голодуючих. У листопаді 1932 р. в Україні та на Кубані (населеній переважно українцями) запроваджується система голодних гетто - система «чорних дошок». Дотепер ми думали, що гетто придумав Гітлер. Ні. Раніше за нього це зробив Сталін. Вдумайтесь. Занесення на «чорну дошку» колгоспів, сіл і цілих районів означало їх повну ізоляцію, вилучення всього продовольства, заборону ввезення будь-яких товарів та інші жорстокі репресії.

Занесення села на «чорну дошку» було рівнозначним смертному вироку мешканцям цього села. Всього на «чорну дошку» було занесено до третини сіл України. Тобто були штучно створені десятки, сотні тисяч голодних гетто в Україні.

22 січня 1933 р. спеціальною директивою забороняється виїзд за межі України «за хлібом» в інші регіони (хліб був на той час у сусідніх з Україною Росії та Білорусії!). Відповідно до директиви території України та Кубані, в

той час переважно заселеної українцями, було оточено збройними загонами для блокування виїзду селян.

Таких заходів більше ніде і ніколи не застосовувалося в СРСР.

Вражає цинізмом той факт, що в той час, коли від голоду помирали мільйони українців, влада продовжувала вивозити зерно за кордон і на повну потужність продовжували працювати спиртзаводи, які переробляли зерно на горілку, що йшла на експорт.

Українці могли бути врятовані, оскільки стратегічний запас зерна в СРСР становив на той час 1.5 млн. тон (1 млн. тон вистачило б для прогодування 5-6 млн. людей протягом року).

У результаті навмисних дій влади більшість мешканців України були приречені на голодну смерть. Сумним підсумком Голодомору стало те, що у вересні 1933 р. за шкільні парти не сіло близько 2/3 учнів. Всього ж жертвами стало до 1/4 тогочасного населення України.

Найбільше постраждали від Голодомору Харківська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Київська, Житомирська області. (*Учень показує на карті ці області*)

Учитель. Ми запросили на конференцію правознавців, які, спираючись на правові норми та закони, дадуть юридичний коментар подіям, що розглядаються.

Учень-правознавець. Історія будь-якої країни – це сукупність взаємовідносин людини та суспільства, громадянина та влади. Як часто ми чуємо слово «влада», але тільки інколи замислюємося над його змістом.

«Влада - це здібність та можливість виявляти визначальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою волі, авторитету, права, насильства, політичного панування, системи державних органів».

Працюючи над розкриттям поняття, ми розглянули багато визначень. Але саме це твердження, що так підходить до сучасної характеристики тієї влади, яка панувала в країні протягом 70 років, ми знайшли в Радянському Енциклопедичному Словнику. Отже, тоді вчені, які укладали статті словника, розглядали радянську владу, як насильство над поведінкою та діяльністю

людей.

У «Словнику російської мови» С.Ожегов розглядає владу як *«право і можливість розпоряджатися кимось або чимось, підпорядковувати своїй волі»*.

На основі цих джерел, ми сформулювали : *«Влада - це перевага одних громадян держави над іншими . Вона базується на могутності перших, отже автоматично надає їм право диктувати країні свою ідеологію, безкарно порушуючи при цьому загальноприйняті норми і правила поведінки, а також закони держави»*.

Хто ж такий громадянин? За С.Ожеговим *«Громадянин - це особа, що належить до постійного населення держави, користується захистом держави та наділена сукупністю політичних та інших прав та обов'язків»*.

Учень-правознавець. А що ж таке право?

Основні права людини - це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретних історичних умовах, що об'єктивно визначається досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей.

Спочатку це твердження знаходило прояв у законодавчих актах окремих держав, як «Декларація прав людини і громадянина»(Франція,1789), «Білль про права» (США,1791). Після Другої світової війни необхідність забезпечення основних прав людини була визнана більшістю розвинених держав і знайшла відображення в «Загальній декларації прав людини»(1948). Але ухвалення цього документу відбулося пізніше, ніж подія, про яку ми сьогодні говоримо, і наші опоненти неодмінно цим скористаються, заявивши: «Закони, що не існують просто неможливо виконувати». То ми будемо цитувати лише ті положення, над якими вже працювали сталінські юристи (Конституція СРСР 1936 р.), або ж ті , що вже діяли у світі, супроводжуючи спогади очевидців правовими коментарями.

Учитель. Надамо слово групі «пошуковців».

Учень-пошуковець. Пригадує моя бабуся, Мандрик Ганна Давидівна,1922 р.н., мешканка м. Богодухова, яка проживала в 1932-1933

роках у с. Мигалівці, Барського р-ну, Вінницької обл.(Додаток 1)

Учень-«фотокореспондент». Хочемо проілюструвати почуте фотографіями, які ми знайшли у науковій літературі з даної теми.(Додаток 2)

Учень-«літератор». І прослухайте вірш Богодухівської поетеси Ніни Церковної, що нещодавно був надрукований у книзі Н.Могилевської, М.Трипілець «З минулого, із безвісти...».

Передсмертний діалог

«Мамо, голубко, дай хліба окрайчик».

«Все дяді забрали, нема вже нічого».

«до лісу піди, попроси хоч у зайчика

Малесеньку скибку, черствого, черствого...

Мамо, голубко, чом губи мої такі синьо-зелені

І руки тремтять, а ноги важкі як колоди,

А ті дяді дорослі голодніші від мене?

Мамо, голубко, розплющ свої очі.

Сестричка в колисці чомусь не агукає.

Вона уже циці не просить, не хоче...

Ой, щось серце у грудях моє вже не стукає».

Україно, голубко, у чорній хустині

Тридцять третій ти проводжала.

Дітям твоїм домовиною спільною

Навіки земля-годувальниця стала.

Учень-пошуковець». Іще декілька свідчень очевидців голодомору 1932-1933 років, що записали наші гуртківці-краєзнавці.

Свідчення Черняк Меланії Минівни,1917 р.н., с.Корбини Івани Богодухівського р-ну. (Додаток 3)

Учень-правознавець. У «Декларації прав людини і громадянина» (26 серпня 1789 р., Франція) зазначалося: «Ніхто не може підлягати звинуваченню, затриманню чи арешту інакше, ніж у випадках, передбачених законом і при дотриманні форм, прописаних законом. Той, хто...видасть довільний наказ, приведе його до виконання або накаже його виконувати,

підлягає покаранню».

«Люди народжуються і залишаються вільними та рівними в правах... серед яких право на життя та свободу» - говориться у тому ж документі. Ці та інші права людини були визнані більшістю розвинених держав світу нажаль у 1948 р. у Загальній декларації прав людини. Радянська система в 1930-х роках не могла прийняти й виконувати ці норми права, бо вони не відповідали сталінській ідеології.

Учень-пошуковець. Свідчення очевидця Трипілець Меланії Яківни, мешканки м. Богодухова, авторки книг «З минулого, із безвісти...», «Долі із присмаком війни» та статей у місцевій газеті «Маяк»(Додаток 4).

Учень-правознавець. У документі США «Біль про права 1791 р.», що діяв і у 30-х рр. ХХ ст. і частково його деякі положення увійшли до Загальної декларації прав людини (1948 р.) зазначалося: «Право народу на недоторканість особистості, житла, паперів, та майна не може порушуватися невмотивованими обшуками чи арештами . Ордери на обшук чи арешт не будуть видаватись без достатніх підстав, підтверджених присягою. Такі ордери повинні вміщувати докладний опис місця обшуку, а також осіб чи майна, що підлягають арешту.»

Учень-пошуковець. Зі спогадів наших земляків - Ковалівської Ганни Юхимівни, жительки с. Вінницькі Івани. (Додаток 5)

Учень-правознавець. «Ст.19.Ніхто не може бути позбавлений найменшої частини своєї власності без його на те згоди»(Конституція Франції від 24 червня 1793 р.).

Учитель. Ми прослухали декілька свідчень, але подібні приклади може згадати, мабуть, кожен ваш бабуся чи дідусь, а то й прабабусі, прадідусі. Кожна родина пережила ці страшні події, які історики називають геноцид. Наукове дослідження Голодомору на Богодухівщині належить Миколі Семеновичу Беляєву - колишньому директору Богодухівського районного краєзнавчого музею, «Заслуженому учителю України», володарю відзнаки Президента України ордена «За заслуги» III ступеня. Беляєв М.С. на поч. 90-х рр. ХХ ст. отримав дозвіл працювати над документами ДАХО та

Богодухівського РАГСу. Ним були складені списки загиблих у 1933 р. мешканців м. Богодухова та декількох сіл району. Нещодавно побачила світ книга Н.Могилевської, М.Трипілець «З минулого, із забуття...», де і були вміщені ці списки, а також діаграми, архівні документи, спогади жителів району про страшні роки Голодомору та сталінських репресій.

На столах у вас лежать декілька примірників цієї книги. Ви маєте змогу ознайомитися більш детально з цими списками.(стор. 169-255)

ІV. Узагальнення вивченого матеріалу.

Учитель. Вважаю, що доказів ми надали достатньо. Давайте зробимо висновки та дамо відповіді на наше головне запитання уроку: чи можна вважати голод 1932-1933 рр. геноцидом проти українського народу?

Учень. Ухвала конференції «Наш край - Богодухівщина під час голодомору 1932-1933 рр. на Україні».

Вислухавши всі доповіді, повідомлення та виступи учасників конференції, а також взявши до уваги представлені документи, ми прийшли до таких висновків:

1. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні був результатом спланованих системних заходів та виступив одночасно інструментом знищення української нації, в першу чергу селянства - носіїв української мови, звичаїв, моралі й духу непокори.
2. Голодомор було спричинено навмисними діями тоталітарного радянського режиму. Суть злочинних дій влади полягала в:
  - а) масовому «розкуркулюванні» селян;
  - б) насильницькому впровадженні колективізації;
  - в) накладання на райони УРСР непомірно високих планів хлібоздач;
  - г) застосування репресивних методів.
3. Голодомор 1932-1933 років відповідає ознакам геноциду згідно з Конвенцією ООН.
4. Масштаби голоду - мінімальна оцінка втрат населення України складає 8 мільйонів осіб. Найбільш постраждали від голоду тодішні Харківська і Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська,

Черкаська, Київська, Житомирська).

На Богодухівщині - 3 282 особи.

Учитель. Давайте пом'янемо наших загиблих земляків і всіх-всіх
убієнних голодом хвилиною мовчання. (*Хвилина мовчання*)

IV. Домашнє завдання.

Зібрати письмові свідчення очевидців голодомору 1932-1933 рр.:
родичів, сусідів, жителів району чи інших куточків України.

